

Život a dílo Libora Bayera, jednoho z českých průkopníků moderního urbanismu v Bulharsku

The Life and the Work of Libor Bayer, One of the Czech Pioneers of the Modern Urban Planning in Bulgaria

Nikolay Brankov

Abstract:

The goal of this paper is to trace up the beginnings of Bulgarian urban planning and the work of Czech architects and engineers and mainly the work of the Czech Libor Bayer.

Bulgarian territory was a part of the Ottoman Empire for a long time and the development of Bulgarian cities was not managed by any urban principles. Russian-Turkish war in 1877-78, that brought freedom to the Bulgarian people, but many towns were burnt down or destroyed in the severe battles. One of the most important tasks of the free country was the reconstruction of the damaged towns and creating new town plans for survived towns. However, the state didn't have any specialists and they came to the country from abroad, including from Czech and became pioneers of Bulgarian city planning.

One of the most interesting personalities was Libor Bayer. But his life is covered with a lot of secrets, because it has not been studied in details up to now. Bayer became the creator of the famous city plan of the burnt town of Stara Zagora in 1879. There he applied a new foreign approach for Bulgaria by founding the new town on a regular rectangular net which was very close to the Roman city Augusta Trayana, whose ruins lay under the today city of Stara Zagora. Libor Bayer worked out also the plan of the nearby towns of Nova Zagora and Kazanlak, as well the plan of the town of Kyustendil.

Keywords:

Libor Bayer; urban planning; city plan; Bulgaria; turn of 19th and 20th century; Stara Zagora; Nova Zagora; Kazanlak; Kyustendil

BRANKOV, Nikolay (2015). Život a dílo Libora Bayera, jednoho z českých průkopníků moderního urbanismu v Bulharsku. In: HOLUBEC, Pavel, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 8*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební pp. 65-82. ISBN 978-80-01-05655-4. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uveďte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Tento příspěvek si klade za cíl vystopovat počátky plánování měst v Bulharsku na přelomu 19. a 20. století, o což se mimo jiné zasloužilo mnoho českých architektů a inženýrů, a konkrétněji pak přiblížit tvorbu českého rodáka Libora Bayera.

Bulharské země byly po dlouhá staletí součástí Osmanské říše a vývoj bulharských měst, až na výjimky, nepodléhal žádným regulačním ani urbanistickým zásadám. V rusko-turecké válce v letech 1877-78, která přinesla bulharskému národu svobodu, lehlo navíc mnoho měst a obcí popelem. Proto jeden z nejdůležitějších úkolů mladého státu byla obnova válkou zničených měst a vypracování moderních regulačních plánů pro města, která zničení minulo. Pro tento náročný počín však zpočátku Bulharsko nedisponovalo žádnými odborníky. Ti sem přicházeli ze zahraničí, mnoho inženýrů a architektů přišlo také z českých zemí a stálo u zrodu moderního bulharského urbanismu. Na některá specifika tohoto období se příspěvek krátce zaměří.

Libor Bayer byl jednou z nejzajímavějších tvůrčích osobností v tomto období a jeho dílo dodnes vzbuzuje velký zájem odborníků i laiků. Bayerův život však zůstává zahalen mnoha nejasnostmi, neboť při vši snaze badatelů se doposud nepodařilo jeho osudy podrobněji prozkoumat. Bayer je především autorem nejznámějšího regulačního plánu po osvobození Bulharska (1878), a to města Staré Zagory (1879), při kterém použil na místní poměry naprosto cizí přístup a plán založil na pravidelném ortogonálním rastru. Na základě konfrontace faktů a údajů z vědeckých prací, archivních a dobových dokumentů a svědectví pamětníků se následující řádky pokusí jako jedny z prvních naskicovat celkový obraz života a tvorby Libora Bayera, i přes to, že často budeme čelit otázkám, na které neexistuje jednoznačná odpověď. Vzniku regulačního plánu Staré Zagory bude věnována zvláštní pozornost, dále pak dalším známým Bayerovým plánům, které navrhl pro města Nova Zagora (1880 a 1882-1883), Kazanlak (1881-1882) a Kjustendil (asi 1892).

2 Současný stav problematiky

V české odborné literatuře chybí jakékoliv publikace o Liboru Bayerovi, a proto všechny publikace, ze kterých lze čerpat informace, pochází z bulharské odborné literatury. V současnosti jsou základními zdroji o vývoji bulharského urbanismu starší publikace vydané Bulharskou akademií věd: počátky plánování měst včetně práce Libora Bayera popsali arch. Ivan Avramov (*Planirane to na naselenite mesta v Bălgarija ot Osvoboždenieto do 9 septemvri 1944 god.*, 1957) nebo prof. arch. Ljuben Tonev (*Selištata v Bălgarija prez epochata na Văzraždaneto i ot Osvoboždenieto do 9 septemvri 1944 g.*, 1987). Zejména pak novější a stěžejní dílo je *Istorija na bălgarskoto gradoustrojstvo prez 19-20 vek* (2009) od doc. arch. Dobriny Želevové-Martínové a arch. Julia Fărková, které detailně zkoumá rozvoj velkých bulharských měst. Otázce zahraničních vlivů a práci zahraničních, jakož i českých odborníků v Bulharsku jsou věnovány publikace Grigora Dojčínova a Christa Gančeva (2001 a 2002) a přímo českým odborníkům příspěvek doc. arch. Dobriny Želevové-Martínové *Čechi - stroiteli na nova sledosvboždenska Bălgarija* (2009).

Samotným Bayerem a jeho působením ve Staré Zagoře je věnována většina článků nebo příspěvků: Veličky Kojčevové (*Părvijat regulacionen plan na Stara Zagora*, 1980), ing. Rosicy Michajlovové (*Văzstanovjavane na grad Stara Zagora - istoričeski beležki za dejnostta na Libor Bajer*, 2007, a *Deloto na Libor Bajer - tradiciija i priemstvenost v Profesionalna gimnazija po stroitelstvo, architektura i geodezija - Stara Zagora*, 2009), Vanji Donevové-Cenkóvové (*Na gazena lampa razčertali plana za opožarena Stara Zagora*, 2012), doc. Snežany Marinovové (*Praznikăt na Stara Zagora: načaloto*, 2010).

Zajímavé jsou i dobové publikace (*Statističeski almanach na Staro-Zagorskij Departament*, 1883 a 1884), vzpomínky a rozhovory s potomky Libora Bayera nebo další specifické názory, např. arch. Jordana Tangárova (2009, 2011 a 2012).

3 Na počátku moderního bulharského urbanismu

Proces bulharského národního obrození ve 2. pol. 19. stol. byl dovršen během rusko-turecké války (1877-1878) získáním svobody. Brzy po osvobození bylo ale jednotné Bulharsko rozděleno Berlínským kongresem (1878) na několik částí, přičemž svobodné zůstaly jen tzv. Bulharské knížectví a oblast Východní Rumelie. Tato území se vyvíjela podobným směrem a v roce 1885 došlo k jejich opětovnému sjednocení. Během prvních devíti měsíců od konce války (od února 1878) zde však vládla dočasná ruská správa, která položila základy všech bulharských státních institucí.

Společně s budováním nového státu začal i nový vývoj stavitelství. Byly stavěny nové masivní domy, administrativní, školské a sakrální budovy, které postupně dodávaly městům evropský vzhled. Všechna bulharská města si však zachovala typickou strukturu orientálního (obrozeneckého) města, charakteristickou úzkými křivolakými ulicemi a uličkami, což již novému stavitelství a novým sociálním a ekonomickým poměrům nevyhovovalo. V této době vznikaly první technické úřady, přičemž zpočátku jen v několika větších městech mohlo plánování začít z důvodu obtížné a zdoluhavé organizace nových institucí. První plánovací akce (Sofie, Plovdiv, Silistra) byly v režii ruských vojenských specialistů, z nichž velká část byla součástí armády (vojenští topografové, inženýři a technici). Aktivnější vedení v některých městech začala řešit otázku plánování rychleji, přičemž byli často zvaní specialisté ze zahraničí (z Rakouska-Uherska, Německa, Francie ad.). Mnoho zahraničních inženýrů a techniků přicházelo i z vlastní iniciativy, jelikož nový slovanský stát nabízel nová pole pro profesní uplatnění. Jen za prvních 5-6 let v Bulharsku pracovalo více než 100 zahraničních odborníků. Někteří z nich měli jen středoškolské technické vzdělání, a přesto zastávali vyšší a zodpovědné pozice. Odborníci byli ale často střídáni (pravděpodobně jim občas zkušenosti nepostačovaly), mnohdy započatá práce nebyla dokončena nebo naopak hotový plán nebyl realizován z jiných důvodů.

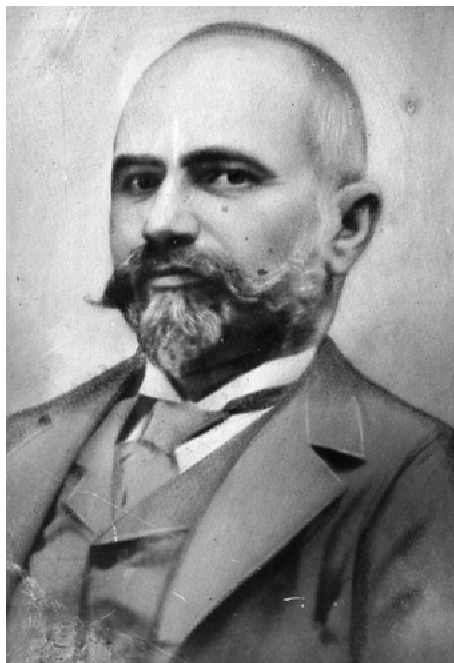
V roce 1881 byla schválena *Pravidla pro stavbu soukromých budov ve městech v Bulharském knížectví*, která se zabývala především regulačními problémy. V těchto pravidlech byl zahrnut nový požadavek regulace měst na „evropský“ způsob (což znamenalo uplatnění moderních urbanistických tendencí). Ve Východní Rumelii žádná legislativa neexistovala a vše záviselo jen na tvůrčích osobnostech a jejich vizi (jak to je např. u Libora Bayera). První plánovací akce bulharských měst byly založeny na vypracování katastrálního snímku (většina snímků velkých měst byla zpracována již ruskými specialisty během osvobození nebo hned po něm), na jehož základě pak bylo přistoupeno k regulaci města. Regulace byla spojena především s „narovnáním“ ulic a vymezením prostoru pro nové veřejné budovy (Avramov, 1957).

Velká část odborníků přijela z českých zemí. Vedle Libora Bayera je zde možno zmínit řadu dalších jmen, mimo jiné ing. Josefa Boháčka, ing. Jeronýma Bohutínského, tech. Ivana Bufu, ing. Jana Diviše, tech. Václava Havrdu, arch. Evžena Gesslerera, tech. Tomáše Hornera, tech. Josefa Jukla, tech. Josefa Kerekeše, ing. Bohuslava Kočího, tech. Václava Krásného, arch. Adolfa Koláře, ing. Ludvíka Pivničku, ing. Jiřího Proška, arch. Václava Roubala, arch. Josefa Schnittera, ing. Karla Trnku, tech. Josefa Weise, ing. Vladimíra Werycha a mnoho dalších, kteří na konci 19. a na počátku 20. století zpracovali první regulační plány mnoha bulharských měst a tak se stali významnými průkopníky moderního urbanismu v Bulharsku (Avramov, 1957; Dojčinov et al., 2002).

4 Život Libora Bayera (~1850-1912)

V Bulharsku a v bulharské odborné literatuře je Libor Bayer (obr. 1) známý též jako Lubor nebo Ljubor. Jeho blízcí ho oslovovali jednoduše Ljubo, ale dochované osobní razítko, jakož i mínění českých specialistů jednoznačně určují, že jeho jméno je Libor Bayer. Dodnes není známo, kde a kdy přesně se Libor Bayer narodil. Lze jen předpokládat, že na svět přišel

kolem roku 1850, jelikož velká část českých inženýrů, architektů a techniků, kteří přijeli do Bulharska, se narodila v letech 1840-1860. Žádné jiné údaje o jeho životě v jeho rodných Čechách neexistují. Není nic známo ani o jeho vzdělání, o kterém existují jen domněnky. Než Bayer přijel do Bulharska, pobýval ve Vídni, zda ale jeho pobyt byl spojen s jeho vzděláním, nebylo zjištěno.

Obr. 1 - Libor Bayer (~1850-1912)

Bayer přijel do Bulharska před osvobozením (1878) a pracoval pro společnost barona Moritze von Hirsch, budující železnice v evropské části Osmanské říše. Podle svědectví ing. Vasila Salabaševa (citováno v: Avramov, 1957), který se osobně znal s Bayerem z Kjustendilu, Bayer přijel do Bulharska v roce 1876 jako stavební technik a byl zaměstnán na železničním úseku u stanice města Tatar-Pazrdžik (dnes Pazardžik). Trať Cařihrad-Edrine-Plovdiv-Belovo, na které se stanice Tatar-Pazardžiku nacházela, byla oficiálně otevřena o tři roky dříve (5. května 1873), ale předčasně, aniž by bylo mnoho ze stavebních prací, mostů a výpravných budov na trase dokončeno. Bayer se zde pravděpodobně podílel na dokončovacích pracích, přičemž v období 1876-77 se účastnil budování výpravní budovy stanice. Dále pak pravděpodobně pracoval na údržbě úseku.

Zde je vhodné pozastavit se nad otázkou Bayerova vzdělání, která je přímo spojená s jeho působením v Bulharsku. Podle ing. Salabaševa byl Bayer *stavebním technikem*. Arch. Ivan Avramov (1957) poukazuje, že v nepublikovaných poznámkách bulharského architekta a urbanisty Georgi Nenova z roku 1897 je Libor Bayer uváděn s titulem *architekt*. To Avramov vysvětluje skutečností, že všichni absolventi architektonických oddílů některých stavebních škol tzv. Baugewerkenschule na území bývalého Rakouska-Uherska nebo Německa dostávali (a dostávají) titul *architekt*, přestože jsou jen technici se středoškolským vzděláním. Doc. arch. Dobrina Želevová-Martinsová (Želeva-Martins a Färkov, 2009) zastává názor, že pokud Bayer pracoval jako *stavební technik (konduktér)* na stavbě Hirschovy dráhy, pak pravděpodobně byl „*technickým vedoucím*“ daného objektu nebo úseku a měl pravděpodobně vysokoškolské technické vzdělání. Odbornice dodává, že titul *konduktér*, se kterým je Bayer nejčastěji uváděn (i v dobové literatuře) má i význam vojenské hodnosti v ruské armádě, což by znamenalo, že Bayer mohl být *mimořádně sloužícím poddůstojníkem*. Tato domněnka je podpořena skutečností, že hned po osvobození byly první akce spojené

s plánováním bulharských měst uskutečněny ruskými specialisty a je známo, že po osvobození Bayer pracoval jako technik v Tatar-Pazardžiku. Kde ale Bayer pobýval během rusko-turecké války (1877-78) a zda spolupracoval s ruskými vojsky, není známo. Nejčastěji se předpokládá, že Libor Bayer byl *stavebním technikem (konduktérem)* se středoškolským vzděláním.

V Tatar-Pazardžiku Libor Bayer potkal i svou budoucí manželku Elenu (Elenku) Zlatkovovou-Dombrovskou (1844-1919), jež byla vdána za hraběte Stanislava Dombrovského (~1840--1873), polského inženýra a revolucionáře. Někteří autoři (Doneva-Cenkova, 2012 ad.) tvrdí, že se Bayer s Dombrovským znal, oba pracovali společně na trati a až po zmizení hraběte v roce 1873 se Bayer oženil s jeho bývalou ženou. Že se Bayer skutečně s Dombrovským znal, je dost nepravděpodobné, jisté je jen to, že si Bayer v roce 1876 vzal jeho ženu a později adoptoval jeho syna Stanislava (1870-1913). V roce 1878 se Eleně Zlatkovové-Dombrovské-Bayerové a Liboru Bayerovi narodila jediná dcera Matilda (1878-1956).

V letech 1878-1879 pracoval Libor Bayer jako technik na městském úřadě v Tatar-Pazardžiku a zabýval se obnovou staré čaršije (obchodní ulice). Ing. Salabašev též uvádí, že vedle svých pracovních povinností (pravděpodobně na trati) pracoval Bayer i na řadě projektů staveb při rekonstrukci obchodní ulice Tatar-Pazardžiku.

V roce 1879 byl Bayerovi svěřen úkol vypracovat regulační plán města Stara Zagora. Byl jmenován *městským inženýrem* a společně s rodinou se přestěhoval do města. Plán byl schválen ve stejném roce a obnova města mohla začít (*viz podrobněji dále*).

V roce 1880 započala stavba budovy městského úřadu ve Staré Zagoře, první veřejné stavby ve městě po osvobození. Ze smlouvy ze dne 7. února 1880 mezi městským úřadem a místním stavitelem Bonjem Dragošinovem z Trjavny ohledně výstavby této budovy je patrné, že budova měla vzniknout podle návrhu, který měl být předložen městským inženýrem. Zda projekt Bayer skutečně dodal, nelze s jistotou říct. Podle smlouvy měla být stavba zhotovena od února do dubna roku 1880, ale ve skutečnosti stavba proběhla od května do listopadu téhož roku. Budova byla dvoupodlažní se 17 místnostmi a sídlily zde všechny administrativní instituce města. Stavba stála 4000 tureckých lir. V roce 1945 byla budova úmyslně zapálena a zcela vyhořela.

Libor Bayer byl též autorem chlapeckého gymnázia ve Staré Zagoře (obr. 2). Bayerovi bylo zadáno zaměřit tzv. Aprilovo gymnázium ve městě Gabrovo, které posloužilo jako prototyp pro chlapecké gymnázium. Stavba budovy začala v roce 1880 a podle vzpomínek Atanase Ilieva do května roku 1881 bylo utraceno: „5000 tur. lir, ze kterých více než 2000 tur. lir pochází z částek vybraných z prodeje parcel na djukjany [krámky, pozn. a.] (70 % jejich hodnoty), druhá část byla vladičina [církvní dáň, pozn. a.] pro roky 1878, 1879, 1880 z vul [poplatky za uzavření sňatků, pozn. a.] poskytnutých mitropolitem Klimentem, z částek posbíraných z okupace...“ (Dimitrova et al., 2009) Kvůli nedostatku prostředků však stavba budovy trvala několik let a budova byla slavnostně otevřena 1. srpna 1883.

Budova Dívčího gymnázia ve Staré Zagoře, postavená v letech 1881-1882 a slavnostně otevřená 16./28. září 1882, je též často uváděna jako dílo Libora Bayera (Coneva, 2007 a 2009). Ukazuje se však, že projekt byl vypracován v Plovdivu a pravděpodobným autorem byl hlavní architekt Východní Rumelie Pietro Montani (Stoilova, 2008). Zda Bayer jeho projekt přepracoval, popřípadě zda stavbu vedl (čímž by se jeho jméno mohlo se stavbou pojit), není známo.

Libor Bayer zastával funkci městského inženýra Staré Zagory pravděpodobně do roku 1884 a v tomto období vyprojektoval ještě částečný (1880) a celkový (1882-1883) regulační plán Nove Zagory a regulační plán Kazanlaku (1881-1882). Na základě dobové korespondence mezi Bayerem a starosty Staré Zagory a Nové Zagory je patrné, že v období 1881-1883 se Bayer nepřetržitě pohyboval mezi Starou Zagorou, Novou Zagorou

i Kazanlákem. Ze Zprávy Okresní komise pro období září 1883 - březen 1884 vyplývá, že na počátku roku 1884 Okresní komise vypověděla smlouvu okresnímu inženýrovi a „*vyslovila přání dohodnout se se zdejším Městským Inženýrem [Stare Zagory, poz. a.], ale ten kategoricky odmítl z důvodu, že měl odjet do Belova.*“ Zda Bayer dostal lepší pracovní pozici v Belovu (pravděpodobně opět jako technický pracovník ve společnosti barona Hirsche), jakož i zda skutečně odjel, není známo. V době po roce 1884 ale Bayer s rodinou skutečně Starou Zagoru opustil a přestěhoval se do Sofie. Bayerovo stěhování se ale uskutečnilo pravděpodobně až po sjednocení Bulharského knížectví a Východní Rumelie (1885), přičemž jeho pobyt v Belovu není vyloučen.

Obr. 2 - Chlapecké gymnázium ve Staré Zagoře

V této době (1885) bylo rozhodnuto o výstavbě první železniční trati v osvobozeném Bulharsku Vakarel-Sofie-Caribrod (u srbské hranice), která spojí Bulharsko s Evropou. Na stavbě této trati se účastnilo mnoho českých inženýrů, mimo jiné Karel Trnka, Vilém Šteffl, Josef Ježek, Jiří Prošek, Adolf Kolář ad., a není vyloučeno, že se výstavby účastnil i sám Bayer. Tuto doměnkou podporuje i skutečnost, že se Bayer znal dobře s Vilémem Štefflem, který do roku 1883 zastával funkci okresního inženýra ve Staré Zagoře.

Ke konci 80. let 19. století pracoval *pravděpodobně* v Technické službě ve městě Sofie. Zde se zajisté osvědčil, neboť se stal jedním z kandidátů doporučených Ředitelstvím veřejných budov (později ministerstvo) na pozici *městského architekta* v Kjustendilu (po smrti předchozího arch. Petera Gregersena) a dne 20. prosince 1891 byl do této funkce jmenován (Bayer jako jediný přijal náročné podmínky nabízeného kontraktu s měsíčním platem pouhých 300 leva). Kolem roku 1892 pak bylo Bayerovi svěřeno vypracování regulačního plánu (často v literatuře chybně datován do r. 1881). Od roku 1894 pak Bayer zpracovával i nový katastrální plán Kjustendilu, dokončený v roce 1897 a je velice pravděpodobné, že potřeba nového plánu vyplynula během jeho práce na regulaci města. Ve městě Bayer pobýval asi do roku 1897 (v roce 1894 se zde jeho dcera Matilda provdala) a byl autorem mnoha zdejších staveb (vyplývá to z jeho povinností uvedených ve zmíněném kontraktu; průzkum jeho staveb dosud nebyl prováděn).

Libor Bayer je pravděpodobně i autorem projektu budovy dívčího gymnázia v Pazardžiku (Kabaivanova, 2013). Ale o historii této budovy se ví jen velmi málo, dokonce i v samotném městě, kde o Bayerovi není shromážděn dostatek dokumentů. Budova byla dle dostupných informací otevřena v roce 1897, což by znamenalo, že Bayer pobýval opět v Pazardžiku.

V roce 1912 byl Libor Bayer pozván do Kazanlaku, aby vyprojektoval slavnostní oblouk pro oslavu 35. výročí bojů u průsmyku Šipka (1877) a přivítání zvláštní delegace k této příležitosti. Zde Bayer onemocněl a ve stejném roce zemřel. Přesné datum jeho smrti není známo. Byl pohřben pravděpodobně v Kazanlaku.

5 Regulační plán města Stara Zagora (1879)

Během rusko-turecké války (1877-1878) bylo město Stara Zagora nemilosrdně zničeno. Po dvoudenních krvavých bojích byla ruská armáda donucena město opustit a dne 19./31. července 1877 bylo město vypáleno do základů a obyvatelstvo bylo hromadně vražděno osmanskou armádou a bašibozuky (žoldněři) Sulejmana paši. Požár dohořoval až do počátku zimy.

Během masakru mnoho obyvatel stihlo uniknout a hledali spásu v sousedních městech. Když válka skončila (v únoru 1878), přeživší obyvatelé se vrátili, ale město již neexistovalo. Mnoho domů bylo zbořeno, vodovod byl ucpaný. Ulice byly plné mrtvol. Vzpomínky svědků dokládají strašlivý obraz zkázy. Dle slov Dimitra Ilkova se město změnilo v „*hromadu lidských lebek a kostí a ruin*“ (Doneva-Cenkova, 2012).

Hlavní pomoc obyvatelům poskytli představitelé dočasné ruské správy. V dubnu 1878 se konaly první komunální volby. Prvním starostou města se stal chadži Gospodin Slavov, kterého nahradil Stefan Salabašev. Nejdůležitější problém stojící před vedením města bylo zajištění jídla a ubytování obyvatel. Migrační vlna stále narůstala, zvláště na jaře 1878. Problém ubytování rodin byl do jisté míry usnadněn útekem místních Turků do Istanbulu a Edirne, neboť se některé jejich domy zachovaly a bulharští obyvatelé se tak mohli ubytovat, přičemž v jednom domě bydlely dvě tři rodiny a každá měla k dispozici pouze jednu místnost. Hejtman starozagorského okresu Nestor Markov, okresní tajemník Atanas Iliev a předseda okresního soudu Dimitar Naumov byli hlavními iniciátory a organizátory nového plánování města, uklizení sutin, sbírání prostředků a zásobování obyvatelstva oblečením a potravinami. V roce 1879 se počet obyvatel zvýšil na zhruba 10 000 a situace se stala ještě vážnější při návratu Turků s nároky na vrácení jejich domů a pozemků. V této situaci se otázky plánování města a vyřešení bytového problému staly velmi naléhavými. Tyto otázky byly projednávány ještě na jaře 1878, ale vedení města muselo také vyřešit otázku vlastnictví pozemků, protože varianta obnovy původních parcel by neumožnila moderní plánování města. Bylo rozhodnuto, že by se město mělo vybudovat znova podle evropského modelu.

Speciální komise provedla ocenění všech nemovitostí podle jejich stavu před válkou. Bylo navrženo všechny pozemky převést do vlastnictví města a následně by byly znovu rozdány obyvatelům. Městský úřad se ale setkal s odporem většiny obyvatel. Neaktivněji se tomu bránili obyvatelé čtvrti Akardža, jelikož ta byla značně méně zničena. Obyvatelé trvali na zachování vlastnictví ve starých hranicích. Protože to byli vlivní lidé a jejich mínění bylo významné, proti novému plánování se postavili i obyvatelé všech zbylých čtvrtí. Vzniklo mnoho sporů, protestů a stížností a pro přesvědčení obyvatel se uskutečnilo mnoho celoměstských shromáždění i schůze v jednotlivých čtvrtích, což nakonec vedlo k celkovému souhlasu (v únoru 1879). Pro obyvatele Akardžy byla udělena výjimka zachovat si právo, aby parcely v jejich čtvrti mohli kupovat jen oni. Ve svých vzpomínkách Atanas Iliev popisuje, jak komise rozdělila území ve městě do čtyř kategorií na základě významu, jaký měly před válkou. Ocenění nemovitostí bylo provedeno tak, že každá nemovitost byla zapsána do speciálních zápisníků podle požadavku Ředitele veřejných budov Východní Rumelie dr. Georgi Válkoviče.

Otázka plánování Staré Zagory byla velmi problematická, protože doposud nemělo město urbanistický plán. Městská rada měla najít inženýra, který by se plánování ujal. V celém okrese se takový nenašel, a proto hejtman N. Markov poslal žádost hejtmanovi Tatar-Pazardžiku Georgimu Benevovi (původem ze St. Zagory), aby doporučil člověka pro

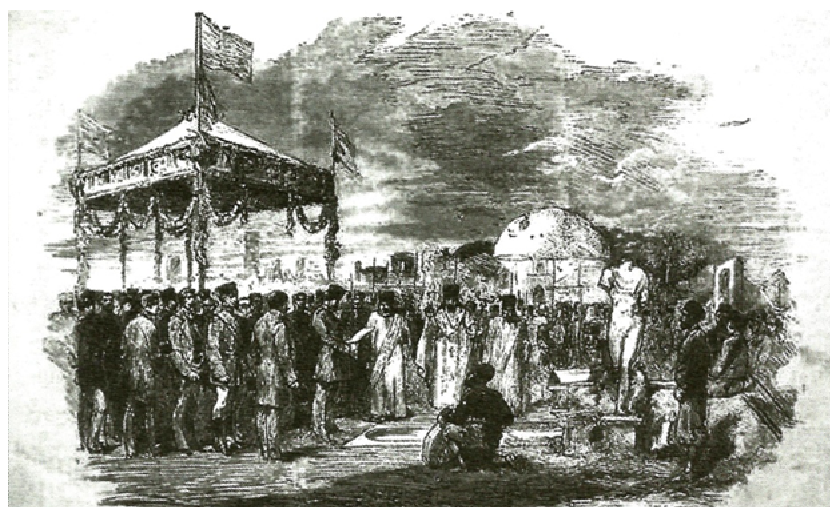

zpracování plánu města. Benev doporučil právě „konduktéra“ Libora Bayera, který se těžkého úkolu ujal.

A tak v dubnu 1879 Libor Bayer s rodinou přijel do Staré Zagory a hned přistoupil k plánování města. Kvůli vzniklé bytové krizi nebyly prováděny předběžné průzkumy (i když jak se ukazuje, Bayer zřejmě nějaké provedl) a ještě v květnu téhož roku Bayer plán načrtl. Volně aplikoval pravouhlou geometrickou uliční síť, aniž by počítal se starými ulicemi a budovami, které v důsledku plánu měly být zbořeny (s některými výjimkami).

Dne 21. května 1879 městský úřad Bayerův plán přijal. Hejtman Markov odeslal plán Řediteli veřejných staveb Východní Rumelie G. Váľkovičovi v Plovdivu ke schválení. Ten však, než plán schválil, poslal do Staré Zagory hlavního architekta Východní Rumelie Itala Pietra Montaniho, aby na místě prověřil, zda Bayerův plán byl správně vyprojektován. Kdy přesně Montani do města přijel, není známo. Architekt několik dní ve městě skutečně pobýval a sám plán prostudoval. Bayer svůj plán dokončil v létě v měřítku 1:4000 a 2. srpna 1879 plán schválil Montani. Plán následně schválil i generál-gubernátor Východní Rumelie Alexandr Bogoridi vydáním nařízení č. 194 ze dne 27. srpna 1879, jímž se plán stal platným.

O měsíc později dne 23. září (5. října) 1879 byl slavnostně položen generál-gubernátorem Bogoridim základní kámen nového města v místě budoucího velkého náměstí mezi ještě neuklizenými troskami (obr. 3). Společně se základním kamenem byla zabudována měděná deska s věnováním budoucím generacím. Bogoridi poskytl z oblastního rozpočtu 150 000 grošů na domy chudých vdov a sirotků a 1 000 000 grošů na půjčky pro výstavbu domů. Při pokládání základního kamene bylo budoucí náměstí nazváno na jeho počest (náměstí Bogoridi). Dne 25. září 1879 Bogoridi podepsal nařízení, čímž byl Bayerův plán definitivně a oficiálně schválen. Nařídil i plnění rozhodnutí městského úřadu dle protokolu č. 3 z 21. června 1879 zachovat nezničené domy, než se postaví nové.

Obr. 3 - Položení základního kamene nové Staré Zagory (italská rytina)

Na základě předchozího rozhodnutí o zřeknutí se vlastnictví původních parcel z 8. srpna 1879 začalo přidělování parcel na aukci, přičemž přednost měli původní obyvatelé města. Na podzim 1879 začala realizace Bayerova plánu. Trasování navrhl polský technik Jan Slonieviski (1880). Ještě na konci léta začala výstavba nových domů a do konce podzimu dosáhl počet domů zhruba 310. Přesto velkou část Turků a též mnoho Bulharů stále nebylo kde ubytovat. Ve městě opět nastaly nepokoje, jelikož bytová krize neměla viditelné řešení. Obyvatelé podali petice na vedení města i na Oblastní shromáždění v Plovdivu proti plánování města. Ukázalo se, že je nutno jen vyčkat, neboť před koncem roku 1879 Turci prodali své parcely a odjeli z města a tak postupně začala být realizace plánu patrná. Začala

výstavba mnoha bytů, školských a veřejných staveb a nové město Stara Zagora se začalo formovat jako moderní evropské město. V letech 1880-1882 se rychlým tempem začalo budovat několik školských budov. Postaveny byly čtyři základní školy, chlapecké (podle návrhu Bayera) a dívčí gymnázium. Kolem roku 1881 byl rekonstruován kostel Sv. Bohorodičky a do počátku 20. stol. byla postavena nemocnice (1888), kasárna dvanáctého balkánského pěchotního polku (1891), policejní stanice (1892), Vojenský klub a pošta (1897) a železniční nádraží (1900).

Obr. 4 - Originální Bayerův regulační plán Staré Zagory, 1879

6 Popis a rozbor Bayerova plánu Staré Zagory (1879)

Atanas Iliev, který se v roce 1883 stal hejtmanem po Nestoru Markovovi, popsal ve svých vzpomínkách práci Libora Bayera ve značně negativním světle:

„Když se nenašel žádný dobrý specialista inženýr, aby plán vypracoval, práce byla svěřena jednomu konduktérovi Čechovi, jakémusi Liboru Bayerovi. Konduktér Bayer si sedl ke stolu a načrtl rychle rychle na jednom papíru stávající městský plán, aniž by předem město prostudoval. [...] Říkal jsem, že se musí nejdřív prozkoumat staré ulice, a až tehdy by se měl vypracovat plán. Ale nemohl jsem naléhat, jelikož jsem nebyl kompetentní v technických záležitostech.“ (citováno v Želeva-Martins a Fárkov, 2009)

Plán Iliev připodobňuje „formě na výrobu vepřovic“, která měla být „položena na město bez ohledu na to, že zničí původní ulice tvořené starými masivními budovami“. Podle Želevové-Martinsové (Želeva-Martins a Fárkov, 2009) byl negativní vztah Ilieva podložen

především ztrátou a vymazáním rysů obrozeneckého města (uliční sítě), jelikož je v plánu Staré Zagory nejvýrazněji patrné „*drama kontinuita-diskontinuita při změně urbanistického paradigmatu v poosvobozeném Bulharsku*“.

„*Požár smetl východní středověký urbanismus, přerušil tradice města, které se po staletích samo organizovalo, aby uvolnilo cestu modernímu západoevropskému racionálnímu urbanismu*“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009).

Naopak kladný je názor jiných historiků a současníků. Dimităr Ilkov napsal:

„*Východo-rumelická vláda přispěchala na pomoc starozagorským občanům s krásně vypracovaným plánem pro nové město, který měl být vybudován na troskách a popelu shořelé Zaary [Zagory, pozn. a.]. Tento plán počítal mimo jiné se širokými a rovnými ulicemi, křižujícími se navzájem pod pravým úhlem.*“ (citováno v Želeva-Martins a Färkov, 2009)

Bayerův plán je vypracován ve stroze geometrickém charakteru (obr. 4 a 5), který se svou podstatou blíží k plánování římského města Ulpia Augusta Trajana, jehož zbytky leží pod Starou Zagorou a při zničení byly odkryty. Ulice jsou seřazeny do pravidelné ortogonální sítě, jejich orientace má lehký odklon od směrů světových stran a tvoří obdélný tvar s delší stranou ve směru východ-západ. Natočení města je 11° ve směru sever-východ a jih-západ, což městu poskytlo výhodnou jihozápadní polohu. Pro ulice použil Bayer tři typizovaných šířek 10, 16 a 20 m. Zastavovací bloky také měly unifikované rozměry 55 m x 120 m (přestože při detailnějším zkoumání jsou místy patrné rozdíly), přičemž jednotlivé parcely měly rozlohu 330 m² nebo 660 m². Výjimkou byly jen tři centrální bloky, určené pro čaršíji (obchodní ulice), kde parcely pro jednotlivé djukjany (krámky) měly šířku 4 nebo 6 m a hloubku 7,5 m. Ve směru sever-jih bylo navrženo několik ulic se šířkou 20 m (dnešní ulice Otec Paisij, Angel Kănčev a třídy Mitropolit Metodij Kusev, Ruski a Patriarch Evtimij). Všechny ulice ve směru východ-západ měly mít šířku min. 14 m a pouze jedna (Graf Ignatiev) šířku 30 m, neboť hrála roli reprezentativní třídy se čtyřmi řadami stromů.

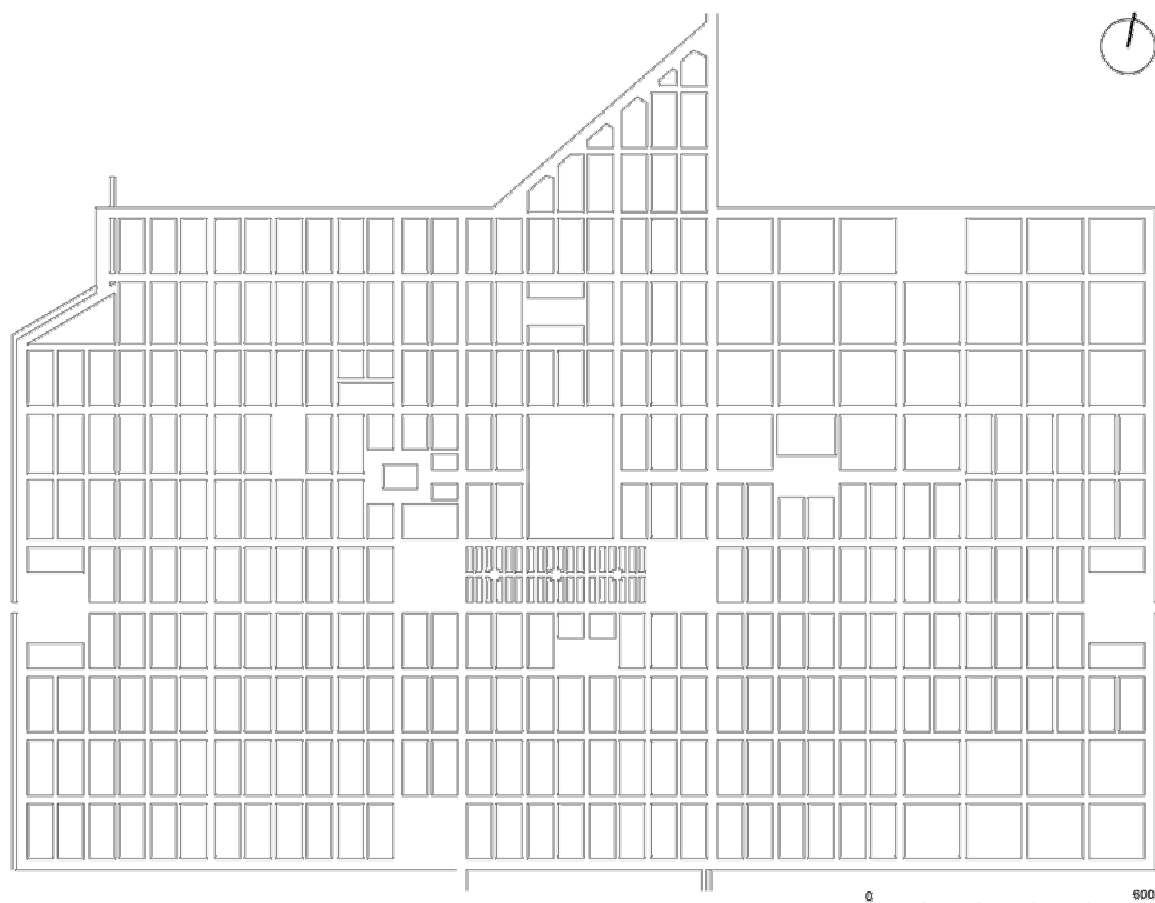
V Bayerově plánu bylo určeno dostatek místa pro městský park, sídlo hejtmana, městský úřad, školy a kostely. Bylo navrženo celkem 15 náměstí pro 30 000 obyvatel. Centrum bylo vytvořeno několika náměstími - se sídlem hejtmana, s městským úřadem, s městským parkem a lesní školkou (pepiniérou) - a zaujímalo geometrický střed města, který odpovídal centru města obrozeneckého. Dále byla naplánována tržní náměstí, jako např. Žitný trh, Rybí trh ad., jakož i náměstí kolem některých dochovaných veřejných staveb, např. Chrámové náměstí u kostela Sv. Bohorodičky. Při vstupních silnicích do města z východu (směr Burgas), ze západu (směr Čirpan) a z jihu (směr dnešní Simeonovgrad) byla též vytvořena obdélná náměstí, ze severu (směr Kazanlák) byly situovány kasárna a vojenský klub. Zelené plochy ve městě byly 6 m² na osobu. O 23 let později se ale městský úřad usnesl na zasedání dne 13./26. ledna 1903, že náměstí ve městě budou: Kazanlášské, Novozagorské, Dobytcí, náměstí před kostelem, Žitný trh horní, Žitný trh dolní, Rybí trh, Smíšený trh a náměstí před městským úřadem (celkem 9 náměstí) s celkovou plochou 178 283 m².

Při podrobné analýze plánu Želevová-Martinsová (Želeva-Martins a Färkov, 2009) podotýká, že plán „*je navržen ve stylu v 19. stol. uplatňujícího se racionalismu, který je znázorněn především v ortogonálním (pravoúhlém; šachovnicovém) rozvržení*“. Autorka vychází též z práce francouzského kunsthistorika a urbanisty Pierra Lavedana, podle kterého nejnázornější příklady aplikace ortogonálního plánu jsou z východní Evropy, přestože tento typ plánu byl charakteristický pro západní Evropu a Ameriku. Lavedan zkoumá urbanistické plánování měst v Řecku a Srbsku, jejichž plány vychází z ruských modelů (např. Jekatěrinoslav, Oděsa, rekonstrukce Kišiněva apod.). Želevová-Martinsová plně zastává Lavedanův názor a podle ní je velice pravděpodobná aplikace kánonů ruského urbanismu i při

návrhu Staré Zagory. Tato domněnka je podpořena i faktem, že během rusko-turecké války dorazilo s ruskými vojsky na území mnoho inženýrů a techniků (a s nimi i několik Čechů, jako např. Josef Schnitter nebo Karel Trnka) a je víc než pravděpodobné, že Bayer s nimi byl v kontaktu. Želevová-Martínová shrnuje, že „*Stara Zagora je považována za první příklad, který podporuje tezi aplikace ortogonálního systému plánování jako symbol nezávislosti a úplného rozchodu s orientálním obrazem města*“. Autorka dále uvádí, že je obnova Staré Zagory „*v architektonicko-urbanistickém smyslu vybudováním zcela nového města*“. Bayerův plán není „*obyčejným regulačním plánem zabývajícím se regulováním, tj. tradičním narovnáváním ulic, náměstí a parcel. Svým vizionářstvím a prospektivním organizováním celého městského života je tento plán v podstatě urbanistickým plánem v pravém smyslu tohoto pojmu*.“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009)

Zůstává ale skutečností, že staré město bylo pečlivě zaznamenáno. První plány byly zaznamenány ruskými topografy. Dochovaný Bayerův plán je však založen na detailním snímku původního města (katastrální základ). Někteří badatelé připouští, že je to dílo samotného Bayera. Podle Veličky Kojčevové (Kojčeva, 1980) „*při předběžných průzkumech Bayer zachytil obrysy pevnostních zdí antického města, jakož i plánové schéma s uliční sítí předosvobozeného města, znázorněné při vypracování nového regulačního plánu*“. Pokud tomu tak opravdu bylo, podle Želevové-Martínové jsou některé kritiky Bayerova plánu, jako např. „*zanedbávání urbanistické tradice*“, neopodstatněné (Želeva-Martins a Färkov, 2009). Zastává názor, že se Bayer snažil dodržet směry pevnostních zdí Augusta Trajana a při pozornějším prohlížení je patrná rovnoběžnost ve směru východ-západ a sever-jih mezi fragmenty severních, východních a západních zdí a ulicemi procházejícími vedle nich. Obrysy „*imaginárního čtyřúhelníku antického města situují nově projektované centrum ve středové poloze rovnoběžně ve vztahu k antickému a orientálnímu městu*“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009). Co se týče města orientálního, jehož centrum bylo vedle jižní brány Augusta Trajana, „*jeho vzpomínka zůstává v nově vyprojektovaném obchodním centru - čaršiji*“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009). Podle Želevové-Martínové je „*návaznost vyjádřena spíše v kontinuitě ducha místa nežli v obrysech ulic*“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009). Je patrná i návaznost ve vztahu k silnicím vedoucím do města, což je patrné nejvíce v severní části, kde je strohý pravouhlý tvar města narušen.

Zajímavé je zde krátce zmínit i pohled arch. Jordana Tangárova na podíl arch. Pietra Montaniho při plánování Staré Zagory, o kterém uvádí, že „*při přeměně orientálních měst v Trácii je nejen prvním bulharským architektem a urbanistou, ale též badatelem, především v Staré Zagoře i archeologem*“ (Tangárov, 2012). Podle něho zachránil Montani mnoho detailů a „*přinutil technika Libora Bayera vyměřit a nanést dvojité pevnostní zdi Augusta Trajana. S neuvěřitelným citem načrtl nový rastr města tak, aby pevnostní zdi byly v místech náměstí nebo parků anebo ve středu bloků, a tím je zachoval před zničením budoucím vysokým stavitelstvím*“ (Tangárov, 2012). Na jiném místě přímo uvádí „*jak předvídavě Pietro Montani zamýšlel nový plán Staré Zagory*“ (Tangárov, 2011). „*Libor Bayer aplikoval zručně záměr arch. Montaniho a trasoval osovou síť, ulice a bloky v čase kratším než dva měsíce*“ (Tangárov, 2009). Podle Tangárova byl Montani i autorem prvních tří veřejných budov ve městě (budova městského úřadu, věznice a dívčího gymnázia). Bylo již zmíněno, že Montani pobýval několik dní ve Staré Zagoře, aby prověřil Bayerův plán. Zda Bayer s Montanem spolupracoval, zůstává nezjištěno.

Obr. 5 - Bayerův regulační plán Staré Zagory, 1879 (autor podle Bayerova plánu)

7 Regulační plány města Nova Zagora (1880 a 1882-1883)

Ještě před rusko-tureckou válkou vznikla myšlenka přemístění města Nova Zagora. Podle svědectví Nikoly Kojčeva „rozlévání bažin, obklopujících město, a bahnitá půda, na které město leželo, byly ještě před osvobozením po dlouhou dobu předmětem diskuze“ (citováno v Coneva, 2009). Na základě iniciativy některých obyvatel, kteří chtěli zakročit proti nehygienickým životním podmínkám, bylo navrženo přemístit město asi 5 km severněji na jižní úpatí pohorí Sredne Gory v území obce Cenino. Byla zvolena komise, která měla otázku přemístění města prozkoumat, všechny snahy byly ale přerušeny povstáními a válkou. Navíc se proti tomu ostře postavili vlivní místní Turci, čímž byla tato otázka na určitý čas odložena.

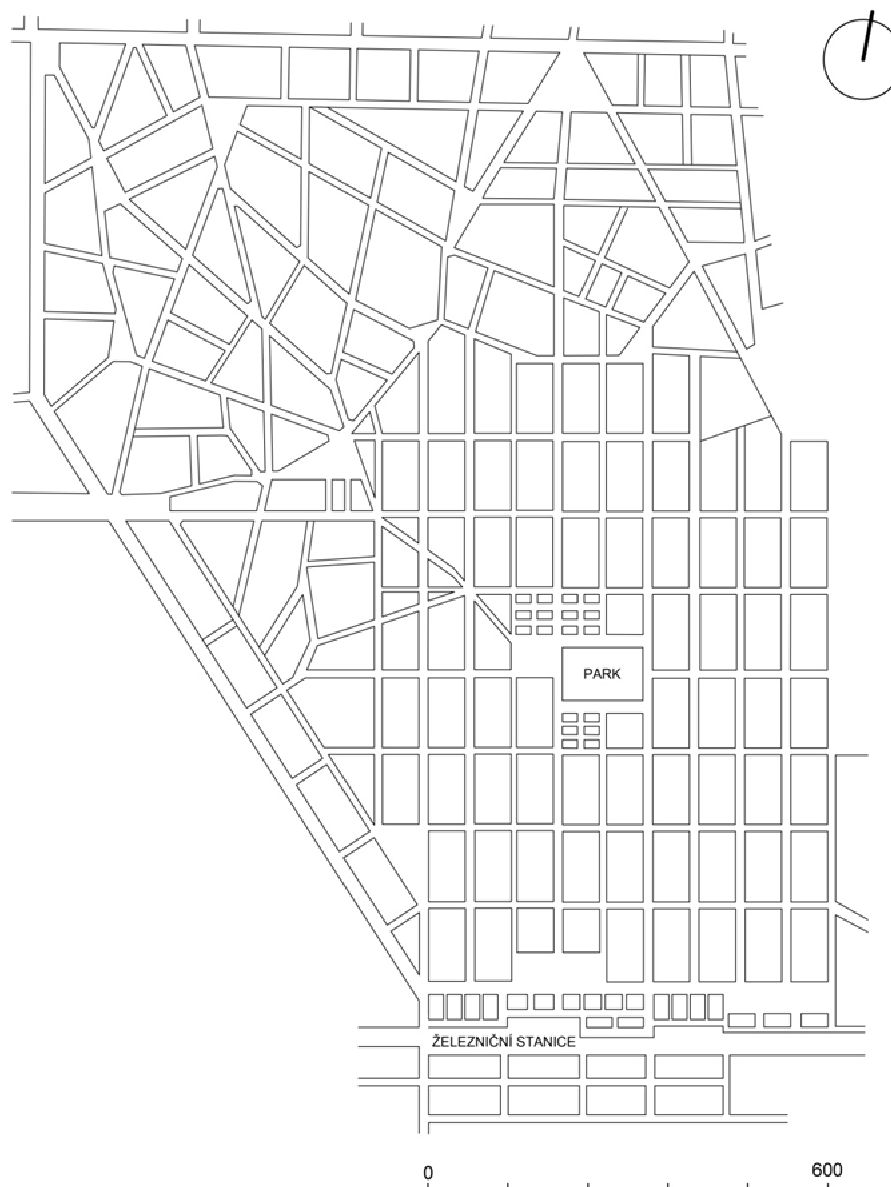
Podobný osud jako Starou Zagoru zasáhl i město Nova Zagora. Během války se město ocitlo ve středu bojů. Dne 18./30. července 1877 bylo město vypáleno a zničeno. Obraz zkázy byl podobný jako ve Staré Zagoře. Tragický vzhled zničeného města po válce, jakož i vzpomínka na nehygienické podmínky opět oživily otázku přemístění města. Tentokrát bylo rozhodnuto město přemístit ve směru novozagorských vinic (jižněji), přičemž byl získán i souhlas obyvatel obce Korten. Novozagorský městský úřad poslal jménem obyvatel žádost Oblastnímu shromáždění (7. listopadu 1879), ve které byla podrobně popsána stávající situace a nutnost plánování a finanční výpomoci.

Vypracování regulačního plánu bylo zadáno Liboru Bayerovi. Bayer jezdil často do Nové Zagory, přičemž před regulací pravděpodobně vypracoval i katastrální zaměření města, které pak sloužilo jako základ pro budoucí plánování. V archivech lze vysledovat korespondenci, jež pokračovala do 21. srpna 1880, kdy starosta Nové Zagory oznámil obyvatelům, že plánování území mezi městem (starým) a železniční stanicí (která byla mimo

město) bylo definitivně dokončeno a následuje rozprodávání parcel. Bayerův plán byl odeslán dopisem č. 24 ze dne 9. března 1881 starostovi města. Z těchto dokumentů je patrné, že Bayer vyprojektoval jen částečný regulační plán Nové Zagory neboli plán nové části města, která byla řešena opět stroze geometricky podobně jako u Staré Zagory. Protokolem č. 83 ze dne 5. května 1881 byl tento plán schválen generál-gubernátorem Bogoridim.

Z protokolu č. 2, b. 2 ze dne 9. listopadu 1882 vyplývá, že novozagorský městský úřad přijal rozhodnutí o plánování celého města, jelikož původní část města, jak již bylo zmíněno, byla zničena. Tímto plánováním byl pověřen opět Libor Bayer a jeho regulační plán celého města byl schválen 4. února 1883.

Na základě Bayerova plánu byla nová část města založena na pravoúhlé ortogonální síti. I toto město dostalo výhodné natočení kolem 11° ve směru jih-západ a sever-východ. Stará část města byla založena na základě struktury původní sítě ulic (zde je patrný jiný přístup k regulaci původního města). Obě části města byly citlivě propojeny, což je zřejmé na jejich rozhraní. Město bylo orámováno svérázným okruhem širokých tříd vedoucích k nádraží. Disponovalo několika náměstími a parkem (obr. 6).

Obr. 6 - Regulační plán Nové Zagory (autor podle Avramova, 1957)

Podle Bayerova plánu vzniklo i dnešní centrální náměstí s rozlohou 3 880 m². Na místě náměstí byla původně velká bažina, blízko níž se konal dobytčí trh. Toto místo bylo Bayerem určeno pro městské náměstí a vysušeno, přičemž terén byl vyrovnán zemním násypem vysokým 1 m nad terénem. I zde je patrna citlivá kontinuita tradice při zachování významu místa. V roce 1898 bylo náměstí pojmenováno na počest generál-gubernátora Východní Rumelie Alexandra Bogoridiho. Bayer naplánoval v nové části celkem tři náměstí, přičemž se jedině centrální dochovalo dodnes v původním stavu. Další dvě, Nádražní a Obchodní náměstí, již neexistují.

8 Regulační plán města Kazanlák (1881-1882)

Ve městě Kazanlák byl prvně odhlasován obecný rozpočet pro finanční rok 1880/81, přičemž byla přijata řada daní a bylo zavedeno mnoho úsporných opatření, což vedlo ke stabilizaci prostředků a možnosti jejich soustředění pro zlepšení městské infrastruktury. V roce 1881 starosta Nikola Samev pozval Libora Bayera a zadal mu vypracování regulačního plánu města. Bayer jel několikrát do Kazanlaku, přičemž i zde před regulací pravděpodobně vypracoval i katastrální zaměření města, které sloužilo jako základ pro budoucí plánování. Bayerův plán byl přijat 7. října 1882. Samotný plán se dodnes bohužel nedochoval, přesto o něm existují písemné údaje, svědčící o jeho velkorysosti, dostatečně širokých ulicích a náměstích. Šířky ulic byly v rozmezí 16, 18, 20 až 24 m, přičemž přímo nerespektovaly starou strukturu města a jednotlivé budovy a parcely, které měly být při provádění plánu zrušeny. Plán počítal s otevřením nových ulic a zrušením starých. Po oznámení obyvatelům o přijetí plánu a možnosti vyslovit názory se objevily námitky v souvislosti s centrálním náměstím a sousedícími ulicemi, které obyvatelé shledávali pro město příliš velké. Městský úřad rozhodl o zmenšení rozměrů náměstí a sousedících ulic v poměru 120:75, jak je patrné z protokolu č. 77 ze zasedání dne 17. prosince 1882. Námitky vůči plánu, jak se ukazuje, nebyly ale primárně založeny na jeho nedostacích, nýbrž na tom, že plán byl v rozporu s majetkovými zájmy místních měšťanů. Ve výsledku byl uskutečněn jen Bayerův návrh na obnovu za války shořelé městské čaršije (obchodní ulice), čímž plán byl jen částečně realizován. Na rozdíl od Staré Zagory, kde byla vyřešena otázka vlastnictví, vedly majetkové zájmy v Kazanlaku k odložení Bayerova plánu, který po dlouhých 12 let zůstal ležet v archívu městského úřadu.

V roce 1890 město dostalo první nemocnici, obnoveny byly kostely a klášter, budovaly se parky a zahrady. Přesto ale nebyla dořešena otázka plánování, která se s legislativními změnami stala opět naléhavou. Proto v roce 1895 zadal městský úřad okresnímu inženýrovi Ilijovi Kanovi prověřit a přepracovat Bayerův plán pod podmínkou, že zachová staré masivní budovy, zmenší příliš široké ulice a vyhne se otevírání nových a rušení starých ulic. Ing. Kan plán přepracoval a ten byl schválen obecním úřadem v srpnu 1896 a přijat ministerstvem infrastruktury dne 30. dubna 1897. Při realizaci Kanova plánu však byly zjištěny „hrubé chyby“, což vedlo k jeho úplnému zamítnutí a vypracování zcela nového plánu.

8 Regulační plán města Kjustendil (asi 1892)

Po osvobození zůstalo město Kjustendil na území Bulharského knížectví a stalo se centrem příhraniční oblasti. S tím byla spojena významná migrační vlna obyvatel z okolních obcí, uprchlíků z Makedonie a státních zaměstnanců, kteří zabírali uvolněné turecké parcely, domy a zemědělské usedlosti. Ještě v 80. letech 19. století si Kjustendil zachoval svou urbanistickou strukturu a vzhled z doby osmanské nadvlády. Uliční síť byla po osvobození zachycena ruskými topografy, první katastrální plán byl dílem Čechů Václava Krásného a Josefa Boháčka a Petera Gregersena (1879-1881).

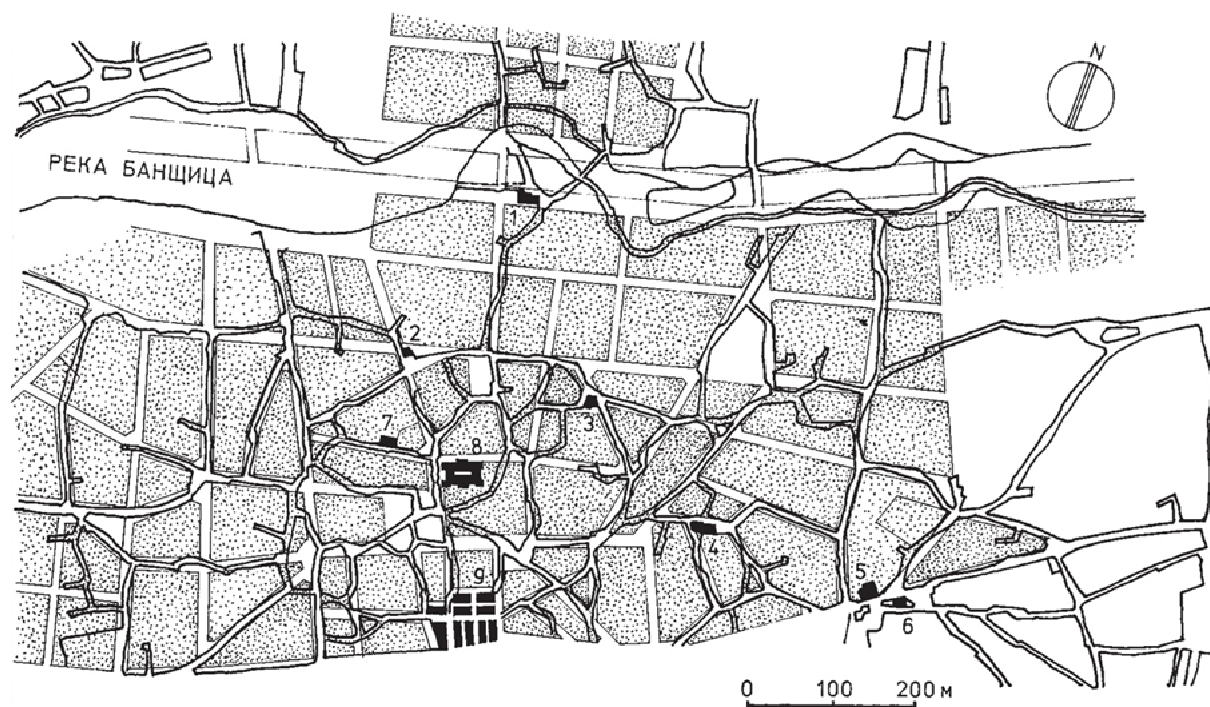

Kdy přesně Libor Bayer vypracoval regulační plán Kjustendilu, není známo, ale pravděpodobně to bylo v roce 1892. Dle obsahu Bayerova kontraktu vyplývá mimo jiné, že město již disponovalo „městským plánem“, jednalo se pravděpodobně o původní katastrální plán.

V Kjustendilu měl Bayer příležitost pracovat s původní strukturou města, a jak je vidět, zde strukturu citlivě respektoval (obr. 7). Bayerovu práci velmi výstižně popsal arch. Julij Färkov (Želeva-Martins a Färkov, 2009):

„Bayerova tvůrčí intuice, tradiční konservatismus kjustendilských obyvatel, majetkové zájmy soukromých vlastníků, jakož i záchytné body urbanistické evoluce (sakrální stavby, lázně, topografické danosti a přístupy [urbanistické práce, pozn. a.] se staly základem kontextuálního regulačního plánu, který zachoval a jasně předdefinoval pomerium antické Pautalie (dnes ulice Cara Osvoboditele, Gorocvetna, Neofita Rilského, Cara Simeona a Christa Boteva) a do pomeria vepsané urbanistické kontrarámce - prstence radiálně okrouhlého systému středověkého Kjustendilu.“

V souvislosti s vlnou přistěhovalců se plán zabýval i regulací příměstských zemědělských usedlostí, zahrad a luk, kde Bayer uplatnil geometrické plánování „na americký způsob, přičemž jsou dodrženy historicky ustálené přístupy a vrací se částečně klasická Hippodamova soustava“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009).

Obr. 7 - Regulační plán Kjustendilu dle heliografické kopie z r. 1893 (zdroj J. Färkov, 2009)

Velkou roli při formování městského jádra pak hrálo i situování Pedagogické školy (1889-1894) podle návrhu arch. Fridricha Grünangera, kdy vzniklo velké čtvercové náměstí s rozměry 75 x 75 m, které však bylo situováno na místě původního středověkého a obrozeneckého náměstí a na část tzv. čtvrti s Hodinovou věží. V tomto případě arch. Färkov poukázal, že

„podle Pedagogické školy se pohybuje „lineál“ pro regulaci centrálního městského náměstí a rámec veřejných a soukromých budov bez možností vypořádat se s prstencem a zděděným plánováním [města, pozn. a.]. Pozorujeme střet mezi realismem historického okamžiku, sputaného do

labyrintu uvolněné soukromé iniciativy, ovlivněného funkčními přednostmi obrozenecké plánové struktury, a urbanistickou módou posledních desetiletí 19. století a inženýrsko-dopravními řešeními při rekonstrukci velkých evropských měst“ (Želeva-Martins a Färkov, 2009).

Bayer ale opět zachoval kontinuitu veřejného městského prostoru, jak to bylo například u Staré Zagory. Plán řešil ještě další náměstí. Na počátku 90. let 19. století z něj byla realizována Obchodní čtvrť nacházející se východně od čaršije (obchodní ulice). Po roce 1906 arch. Christo Kovačevski provedl některá vylepšení Bayerova plánu, přesto byl v roce 1909 přijat nový regulační plán vypracovaný arch. Georgi Nenovem.

8 Závěr

Tento příspěvek přinesl skromný pokus o vykreslení celkového obrazu života a specifika tvorby českého technika Libora Bayera v Bulharsku v kontextu přelomu 19. a 20. století a do jisté míry se snaží zaplnit prázdné místo v české odborné literatuře v oblasti dějin architektury. Z uvedeného přehledu vyplývá Bayerova silná tvůrčí osobnost, věrná zásadám moderního plánování 19. století, jejíž progresivní plány tvrdě aplikovaly plánovací zásady netradiční pro místo a dobu (Stara Zagora, Nova Zagora), ale přesto razily cestu moderního urbanismu v Bulharsku. Detailnější pohled však ukazuje Bayerovu citlivou práci s původní strukturou, dokonce i v případě Staré Zagory, kde byla pro tvůrce důležitější návaznost a kontinuita tradice a významu místa než ztvárnění, zejména pak v případě Kjustendilu a Nové Zagory, kde uliční síť vychází přímo z původní struktury.

Dosažené výsledky tohoto příspěvku, jež jsou součástí průzkumů v rámci doktorské práce autora, mohou posloužit k dalšímu podrobnějšímu zkoumání, především v archívních pramenech, a pátrání po Bayerových stopách v Česku, což by přineslo další poznatky o této málo známé osobnosti česko-bulharských vztahů v architektuře.

Tento článek je věnován 135. výročí od založení města Stara Zagora. Děkuji paní Klavdii Jordanovové, hlavní koordinátorce Svazů vědců ve Staré Zagoře, ing. Rosici Conevové, vyučující na Střední průmyslové škole Libora Bayera ve Staré Zagoře, Vanji Donevové-Cenkované a doc. Světlé Dimitrovové z Regionálního historického muzea ve Staré Zagoře za laskavé poskytnutí některých textů při psaní tohoto příspěvku.

Děkuji panu prof. Petru Urlichovi a dr. Pavlu Škrancovi za cenné připomínky při odborné korektuře textu.

9 Literatura

- AVRAMOV, Ivan (1957). Planiraneto na naselenite mesta v Bălgarija ot Osvoboždenieto do 9 septemvri 1944 god.: Istroričesko-gradoustrojstven očerk. In: *Izvestija na instituta po gradoustrojstvo i architektura*. Kniga deseta i edinadeseta, Materiali ot istorijata na bălgarskata architektura. Sofija: Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite. 389-456 s.
- CONEVA, Rosica Michajlova et al. (2007). Văzstanovjavane na grad Stara Zagora - istoričeski beležki za dejnostta na Libor Bajer = Reconstruction of Stara Zagora - historic memorandum of Libor Bayer's activities. In: *Meždunarodna naučna konferencija, Stara Zagora - 2007, 7 - 8 juni 2007*. Tom V, Obštestveni nauki. Istorija, Bălgarski ezik i literatura. Bogoslovski nauki. = *International science conference, Stara Zagora - 2007, 7th - 8th June 2007*. Volume V, Social studies. History, Bulgarian Language. Theological Studies. Stara Zagora: Izdatelstvo „Săjuz na učenite - Stara Zagora“. s. 181-185. ISBN 978-954-9329-39-1.
- CONEVA, Rosica et al. (2009). Deloto na Libor Bajer - tradicija i priemstvenost v Profesionalna gimnazija po stroitelstvo, architektura i geodezija - Stara Zagora. = Libor Bayer's work - a tradition and continuity in Polytechnic school of architecture, civil engineering and

- geodesy - Stara Zagora. In: *Meždunarodna naučna konferencija „Razvitie na ikonomikata i obštествoto na osnova na poznanieto“*, Stara Zagora, 4 - 5 juni 2009. Tom VI, Obštstveni nauki. Istorija. = *International Science conference „Economics and Society development on the Base of Knowledge“*, Stara Zagora, 4th - 5th June 2009. Volume VI, Social studies. History. Stara Zagora: Izdatelstvo „Šajuz na učenite - Stara Zagora“, 2009. s. 64-68. ISBN 978-954-9329-45-2.
- DA – Kjustendil - 22 Fond № 25K / Gradsko obštinsko upravlenie - Kjustendil (1878-1944) Opis № 1 Archivna edinica № 1 [archívni jednotka z roku 1891].
- DIMITROVA, Svetla [Borislavova], MARINOVA, Snežana, VASILEVA, Sofija a NIKOLOVA, Malina (2009). *Na tozi den...: 130 g. ot života na Stara Zagora*. Stara Zagora: Izdatelstvo „Lagen“. 228 s. ISBN 978-954-346-027-4.
- DOJČINOV, Grigor [Aleksandrov], GANČEV, Christo [Atanasov] a STOJANOVA, Ivanna [Georgieva] (2002). *Bălgarija - 1900: Evropejski vlijanija v bălgarskoto gradoustrojstvo, arhitektura, parkove i gradini 1878-1918*. Sofija: Arhitekturno izdatelstvo „Arch & Art“. 266 s. ISBN 954-8931-24-9.
- DOYTCHINOV, Grigor [Aleksandrov] a GANTCHEV, Christo [Atanasov] (2001). *Österreichische Architekten in Bulgarien: 1878-1918*. Wien: Böhlau Verlag. 228 S. ISBN 3-205-99343-8.
- DONEVA[-CENKOVA], Vanja (2012). Na gazena lampa razčertali plana za opožarena Stara Zagora. In: *PRESSADaily* [online]. PRESSADaily, 2012 [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://pressadaily.bg/publication/5836-На-газена-лампа-разчертали-плана-за-опожарена-Стара-Загора/#void>
- Gradoustrojstvena evoljucija na grad Stara Zagora (ot vāznikvaneto na selišteto do sredata na XX vek) In: ŽELEVA-MARTINS, Dobrina [Ivanova], FĀRKOV, Julij [Kirilov] (2009). *Istorija na bălgarskoto gradoustrojstvo prez 19-20 vek*. Pārva čast, Diachronni analizi. Sofija: Izdatelstvo „Valentin Trajanov“. s. 86-115. ISBN 978-954-9928-41-9.
- Gradoustrojstvena evoljucija na grad Kjustendil (ot vāznikvaneto na selišteto do sredata na XX vek) In: ŽELEVA-MARTINS, Dobrina [Ivanova], FĀRKOV, Julij [Kirilov] (2009). *Istorija na bălgarskoto gradoustrojstvo prez 19-20 vek*. Pārva čast, Diachronni analizi. Sofija: Izdatelstvo „Valentin Trajanov“. s. 244-273. ISBN 978-954-9928-41-9.
- DŽALEVA-ČONKOVA, Anna Petrova et al. (1997) *Istorija na železnicite v Bălgarija*. Sofija: Izdatelstvo na VVTU „Todor Kableškov“. 110 s. ISBN 954-12-0051-6.
- KABAIVANOVA, Dimka (2013). Potomki na Lubor Bajer: „Blгодарim na Stara Zagora“. In: *Nikak.bg - Kade, koga i kak?!* [online]. nikak.bg [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://nikak.bg/?p=11171>
- KOJČEVA, Velička (1980). Pārviijat regulacionen plan na Stara Zagora. In: *Muzei i pametnici na kulturata*, god. XX, kn.3. s. 16-20.
- MARINOVA, Snežana (2010). Praznikāt na Stara Zagora: načaloto. In: *Stara Zagora - Novinite dnes* [online]. Stara Zagora dnes [cit. 28.9.2014]. Dostupné z: <http://stzagora.net/2010/10/05/празникът-на-стара-загора-началото/>
- MINČEVA, Galina (2007). Pravnicite na revoljucioner sa potomstveni aristokrati. In: *Nobility Bg - Portal za bălgarska genealogija* [online]. Nobility Bg [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://nobilitybg.blog.com/2007/01/11/>
- Nikola Samev (9 fevr. 1880 – 15 apr. 1883 g. i 11 okt. 1890 – 28 sept. 1896 g.)* [online]. Obština Kazanlāk. [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://www.kazanlak.bg/index.php?p=view&r%5Bpage%5D=32>
- NIKOLOVA, Proletina (2009). Kmet žertva istoričeski ploštad zaradi hotel. In: *Desant na patriotičnija pečat - nacionalen sedmičnik* [online]. Vestnik Desant [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://www.desant.net/show-news/19681/>
- Osnovno učilište „Prof. Ivan Batakliev“* [online]. GuideBulgaria.com [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: http://uchilishta.guide-bulgaria.com/a/4606/prof._ivan_batakliev.htm

- PEJČEVA, Gergana (2009). Právnučnikte na L. Bajer s darenie za muzeja [text a audio]. In: *DarikNews* [online]. *DarikNews.bg* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=408614
- Pravnučki na Ljubor Bajer napravicha darenija na Starozagorskija muzej (2009). In: *SNews.bg* [online]. *SNews.bg* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://www.snews.bg/73064.html>
- RANČEVA, Rosica (2012). Tămnicite v stara Stara Zagora sa bili postroeni vărchu dnešnja Antičen forum. In: *Starozagorski novini - oblastnijat vsekidnevnik!* [online]. Starozagorski novini Online, 2012 [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://starozagorskinovini.com/news/index.php/obshtestvo/173-tamnizite-v-stara-stara-zagora-sa-bili-postroeni-varhu-dneshniya-antichen-forum>
- RUSEV, Štilijan (2009). Istoricheska spravka za centralnija gradski ploštad „Svoboda“ i pametnika „Zagorci“ v Nova Zagora. In: *Nova Zagora - tova e našijat grad* [online]. *novazagora.com* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: <http://novazagora.com/forum/viewtopic.php?id=94&p=5>
- Selištata v Bălgarija prez epochata na Văzraždaneto i ot Osvoboždenieto do 9 septemvri 1944 g. In: TONEV, Ljuben (1987). *Po pătja na bălgarskoto gradoustrojstvo: Sbornik ot izbrani naučni trudove*. Sofija: Izdatelstvo na Bălgarskata akademija na naukite. s. 345-370.
- Statističeski almanach na Staro-Zagorskij Departament za 1883 godina* (1883). Plovdiv: Izdava Staro-Zagorskata Okružna Komisija. 158 s.
- Statističeski almanach na Staro-Zagorskij Departament za 1884 visokotna godina*. (1884) Stara Zagora: Izdava Okražnata Komisija na Staro-Zagorskij Departament. 158 s.
- STOILOVA, Ljubinka et JOKIMOV, Petăr (2008). Osobenosti v arhitekturnoto tvorčestvo na Pietro Montani. Opit za stilov analiz. In: *Godišnik na regionalen istoričeski muzej – Plovdiv*, kniga 5. s. 37-45. ISSN-1311-9133.
- TANGĂROV, Jordan (2012). Dialog arhitektura - archeologija/archi-arheologija [online]. In: *Arch & Art borsa - nacionalen sedmičnik na bălgarskite arhitekti, stroiteli i hudožnici. Arh & Art* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: http://www.arch-art-bg.com/index.php?lng=BG&show=newspaper&art_id=990&rub_id=rub_all&issue_id=305
- TANGĂROV, Jordan (2011). Krepostnata sistema na Stara Zagora [online]. In: *Arch & Art borsa - nacionalen sedmičnik na bălgarskite arhitekti, stroiteli i hudožnici. Arh & Art* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: http://www.arch-art-bg.com/index.php?lng=BG &show=newspaper&art_id=973&rub_id=rub_all&issue_id=301
- TANGĂROV, Jordan (2009). Peti oktombri 1879 g. - načalo na našeto gradoustrojstvo [online]. In: *Arch & Art borsa - nacionalen sedmičnik na bălgarskite arhitekti, stroiteli i hudožnici. Arh & Art* [cit. 12.1.2014]. Dostupné z: http://arch-art-bg.com/index.php?lng=BG&show=magazine&art_id=182&rub_id=2&issue_id=issue_all
- ŽELEVA-MARTINS, Dobrina [Ivanova] (2009). Čechi - stroiteli na nova sledosvboženska Bălgarija. In: *Čechi v Bălgarija. Roljata na češkoto prisăstvie v Bălgarskoto nacinalno văzraždane. 19-20 maj 2009 god., Sofija*. Sofija: Izdatelstvo „Valentin Trajanov“. s. 117-136. ISBN 978-954-9928-45-7.

Informace o autorovi

Ing. arch. Nikolay Brankov

ČVUT v Praze - Fakulta stavební, nikolay.brankov@fsv.cvut.cz